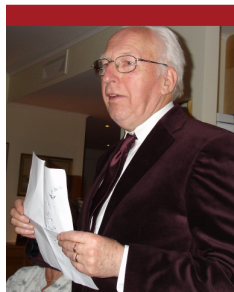

Symbolet på renhet og skjønnhet Et kort streiftog i folketro og religion

*Tekst:
Ronald Grambo*

Det er knyttet verdier, normer, oppfatninger og holdninger til visse farger. De danner bestemte idékompleks som har spilt en stor rolle i folketroen og forskjellige religiøse systemer. Fargene har faktisk vakt glede, redsel og avsky. Dette beror på hvilke kulturelle mekanismer som er utviklet i de enkelte samfunn.

Selv om visse folkeslag nok kan skjelve mellom farger og nyanser av dem, kan de ha andre kategoriseringssystemer enn vårt. Blant hopi-indianerne er for eksempel blått og rødt klassifisert som samme farge, skjønt de ser forskjellene mellom dem.

Vi skal beskjeftige oss med hvitfargen i denne artikkelen. Vi skal ikke ta hensyn til de naturvitenskapelige fakta. Det er vel slik at hvitt ikke er en farge i egentlig forstand, men en valør. Her betrakter vi hvitt kun som en kulturhistorisk realitet. Enkelte egennavn som en møter i ulike religioner, folkediktning og folketro kan være knyttet til bestemte, tradisjonelle oppfatninger om skjønnhet, og disse kan

ha en lang og komplisert historie bak seg. Visse ideer om hvitfargen fortaper seg bak skriftkulturen.

Snehvit

La oss se nærmere på eventyrnavnet Snehvit eller Snjofrid, som denne heltinnen gjerne kalles. Navnet Snehvit er blitt mest kjent, takket være Walt Disneys tegnefilm (1937). Filmen bygger på brødrene Grimms utgave av eventyret Sneewitchen i deres Kinder- und Hausmärchen. (1812-1815). (Ikke Schneewitchen, da eventyret var nedtegnet på plattysk, nærmere bestemt i Kassel.)

Men tegnefilmen viser en mørkhåret Snehvit, muligens av tekniske årsaker. Selve navnet Snjofrid har forbindelse med ønsket til dronningen. Hun vil ha en datter rød som blod og hvit som sne.

Walt Disney's Snehvit

Dette trekket treffer man på flere steder. I den franske dikteren Chrétien de Troyes' *Conte du Graal* (Beretningen om Gral, ca. 1190 eller noe tidligere) fortelles det om Perceval at han kommer til å tenke på den hvite huden og den rosenrøde munnen til den skjønnne Condwiramur, da han ser en falk støte mot en villgås, og det faller tre dråper blod fra den og ned på sneen. Han blir grepet av en uendelig lengsel etter henne. I en engelsk folkevise heter det: *The red that is in my love's cheek, is like blood spilt among the snow* (Det røde som er på min elskedes kinn er lik blod falt ned på sneen).

I italienske beretninger fra middelalderen og renessansen dreier det seg ofte om marmor, melk eller ost i stedet for sne. I en fortelling i Gianbattista Basiles samling

Pentamerone (1634-1636) ser en person en drept ravn ligge i sitt blod på hvit marmor, og han ønsker seg da en hustru med slike farger. I en nyere italiensk fortelling brukes for eksempel uttrykket *ragazza de latte et sangue* (pike av melk og blod).

Vi finner Snjofridnavnet i norrøn litteratur. I *Ågrip* så som i *Snorre* og i *Flateyarbók* fortelles det om kong Harald Hårfagres kjærlighet til finnejenta Snjofrid eller Snæfrid.

Navnet er sammensatt av snjo = sne og frid = fred, kjærlighet, vennskap. Han kunne som kjent ikke forlate henne, der hun lå i en dødlignende søvn. Han var bokstavelig talt trollbundet. Da noen fant en runepinne under sengeleiet, forsvant trolldommen, og hun ble plutselig fullstendig oppløst. Da reiste kongen seg fra henne i avsky.

Harald Hårfagre møter Snjofrid. Motiv på norsk frimerke.

Den sovende piken

I tilsvarende keltiske sagn heter piken Rowena; dette er det walisiske Rhondwen, som skal bety hvitserk eller den som har hvite klær. Snjofrid passer til denne navneskikken, som er så egenartet for eventyr. Slike navn er gjennomsiktige og skal fortelle noe om bærerens karakteregenskaper og utseende. De er med et faguttrykk appellative.

*Vortigern og Rowena.
Olje på lerret.
William Hamilton 1751-1801*

Det er nok fra eventyrenes verden at Snjofridnavnet er kommet inn i sagnet om Harald Hårfagre og finnejenta. Dette kan være sannsynlig på grunn av likhetene mellom sagnet om Harald og finnejenta og eventyret om Snjofrid. I begge beretningene dreier det seg om en pike som ligger som død, og som blir begjært av en mannsperson. Eventyrnavnet Snjofrid skulle i så fall ha vært kjent før 1190.

Men opptegnelsene av eventyret vi nå har er av så ny dato at de ikke kan ha noen direkte forbindelse med det norrøne sagnet. Dette er kun en hypotese som trenger å bli undersøkt nærmere. Det er vår første professor i folkeminnevitenskap Moltke Moe (sønn av Jørgen Moe), som har lansert denne idéen. Den trenger en ny vurdering. Motivet med den sovende piken har nok også en mer komplisert historie enn Moltke Moe fremstiller det.

Den blonde dronning

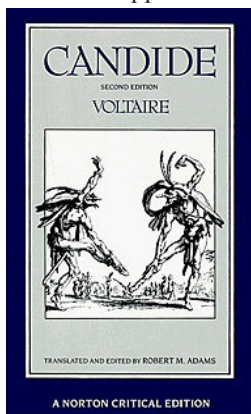
I folketradisjonen og i visse religiøse systemer symboliserer den hvite eller den gyldne fargen de gode kreftene i tilværelsen. Denne tankegangen synes å være meget gammel. Vi har et vitnesbyrd om den allerede i det gamle Egypt. Dronning Nitocris, som levde ca.3066 før Kristus, ble beskrevet som sin tids vakreste kvinne. Hun var lys og skjær i huden.

I Sekhet-Hetep, guden Osiris' elyseiske marker i den andre verden, var de gode døde kledd i hvite klær. De greske gudene på berget Olymp var kledd i lysende drakter.

Også blant de gamle romere hadde hvitfargen stor prestisje. Den romerske skikken med å farge håret lyst vedvarte til Romas

fall. De som skulle innvies til prester i det gamle Roma bar hvite gevanter. Denne fargen skulle symbolisere at de var rene av sinn. Hvit heter på latin candidatus. Disse prestene var kandidater, som er avledet av nettopp det latinske candidatus. Som adjektiv betyr det hvitkledd. Som substantiv betyr det embets søker, kandidat, fordi slike gikk med skinnende, hvit toga.

Men det er sånn at de som er rene av sinn, kan også være troskyldige og ikke så godt kjent med verdens usselhet. Av den grunn kan de buse ut med all verdens oppfatninger i sin uskyld uten å tenke på konsekvensene. Dette har ført til at ordet candid på engelsk og fransk (candide) betyr naiv og åpenhjert. Det er ikke for ingenting at den franske forfatteren og filosofen Voltaire kalte den troskyldige helten i en av sine romaner for Candide. Romanens tittel er forøvrig Candide.

Pilegrimer

Vi møter hvitfargen ganske ofte innenfor de religiøse systemene.

I det gamle Persia brakte guden Mithra med det gygne håret velstand til land og folk. Han var øyensynlig en fruktbarhetsgud.

Muhammed så Jesus og engelen Gabriel som blonde i sin nattlige nedstigning til Jerusalem. Dette berømte synet hadde han i en hule som blir kalt Hera på fjellet

Al-Noor. Pilegrimer på vei til den hellige by Mekka klatrer gjerne opp dette fjellet. I Aftenposten for 12. november 2010 er det fotografi som viser hvorledes hengivne muslimer strever oppover fjellet for å komme inn i denne hulen. Alle pilegrimer som drar til den hellige byen Mekka er kledde i hvitt. Noe av det viktigste de gjør der er å erkjenne sine synder. De skal til et hellig sted og må derfor ha på seg en hvit drakt.

Filosofen og mystikeren Pythagoras (ca.570-500 f.Kr.) anbefalte at sangere som foredro hellige kvad burde opptre i hvite klær. Tilhengerne av læren til Pythagoras var utstyrt med langt hår, sandaler og en kappe som ikke var farget. Den var hvit. Den som bar en drakt av lin signaliserte at han var sakral og at han var gudenes følgesvenn i ett og alt.

En mann ved navn Alexander av Abôno-teikos sa frem orakelutsagn og foredro besvergelses, idet han mumlet frem ordene på en utydelig måte, som om han snakket hebraisk eller fönikisk. Han hadde langt hår og en kappe av hvit lin. Den som var slik kledd hadde tatt avstand fra denne urene verden. Også magikerne i antikken bar hvite klær. Det var en nødvendig forutsetning for å kunne utøve deres kunst.

Innenfor den filosofiske og religiøse retningen som kalles gnostisismen, forekommer et skrift der Jesus og hans disipler opptre i lin. De som var i kontakt med kreftene som styrer verden skulle være kledd i hvite drakter. Det var renhetens farge. Samtidig var de kledd i samme farge som disse kreftene bar, enten det dreide seg om halvguder, guder eller gudinner.

Himmelske duer

Englene opptrer i hvite linklær i religiøse skrifter og ellers. Et eksempel er engelen med skriveredskaper ved hoften. Han opptrer sammen med seks illevarslende skikkelser i Esekiel kap. IX. Han har hvite linklær.

Den hellige ånd avbildes gjerne som en hvit due. At en guddom fremstilles som due kan være et syrisk trekk opprinnelig. Vi husker at en due viste seg ved Jesu dåp i Jordan. Det var Gud eller en engel i dueskikkelse.

I den middelalderlige folkevisa Liti Kari skildres det hvorledes Kari avslår å bli kongens frille. Som straff for dette avslaget blir hun hardt straffet. Hun blir satt inn i en spikertønne, og kongens svenner rullet henne omkring. Siste verset lyder slik:

*Så kom det ifrå himmelen
Tvo kvite duvur ned,
Dei toke liti Kari,
Og straks så blei det tre.*

Disse hvite duene symboliserer renhet og salighet. De er sjeleledere (psykopomper) som fører Karis sjel til himmelen. Kari forvandles til en hvit due. Dette kan være tegn på at hun døde som martyr.

Det var mot kristendommens bud å leve som frille. I middelalderen kunne en som var drept på en voldsom og plutselig måte bli erklært som helgen. Derfor kan slutten på balladen innebære at hun nå hadde fått helgenstatus. Svenske og danske varianter av denne balladen har også motivet med forvandling til due.

Troen på at de gode menneskenes sjel kan omskapes til en hvit due har holdt seg helt opp til vår tid. De onde menneskenes sjel forvandles til svarte fugler, de gode menneskenes sjel til hvite fugler. Dette har vært en alminnelig utbredt forestilling i de nordiske landene. Svart er ondskapens og syndens farge.

Eulalia led martyrdøden ved Merida i året 304 (?). Hun var den mest berømte jomfrumartyr i Spania. Hun var bare tolv år gammel da hun nektet å be til de hedenske gudene. Hun ble torturert og brent til døde. Den spanske skribenten Prudentius (348-ca.405 eller noe senere) beretter at en hvit due syntes å fly ut av munnen hennes, og et snefall dekket hennes legeme.

Magikere

I oldtiden så man på prestene i Egypt som vise magikere. Lucius fra Samosate beskriver et møte mellom tilhengerne av Pythagoras, Arignôtos, med sitt lange hår, kalt «den hellige», og hans følgesvenn Eukrates. Denne sistnevnte beretter at han under en turisttur på Nilen til Koptos møtte en borger fra Memfis blant passasjerene på båten, en av de hellige skrivere, en mann beundret for sin kunnskap i ethvert egyptisk dogme. Man sa til og med at han hadde tilbrakt 23 år under jorden i helligdommer (aduta) hvor modergudinnen Isis lærte ham trolldom.

«Det er Pankrates du snakker om,» sa Arignôtos, «det er min lærer, en hellig mann, barbert på hodet, kledd i lin, tenksom og snakker gresk, men ukorrekt, høy, med flat nese, fyldige lepper og med tynne ben.» Dette var en mann som behersket mange magiske kunster. Han red på krokodiller blant annet.

Gamle papyrusruller forteller hvordan magilærningen (mysten) må forberede seg for å bli forent med guddommen. Mimaupapyrusen krever at lærningen skal bade i en elv som «aldri opphører å renne», og at han skal bære rene klær tilvirket av lin.

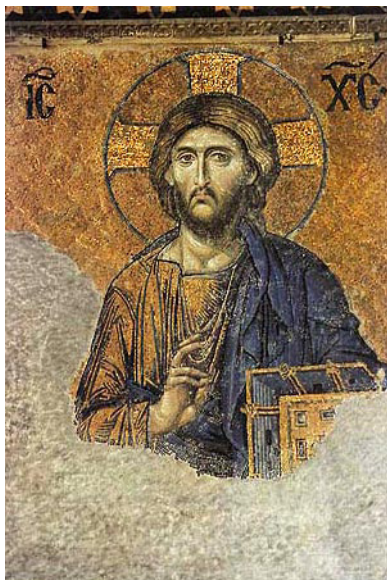
Filip, en av de tolv apostlene, skal i følge en legende ha avslått å la seg svøpe i hvitt lin etter sin død. I sin avskjedstale betrodde han seg til Bartholomeus:

«Ta mitt legeme og svøp det i syrisk papyrus; ikke legg meg i et linsvøp, fordi Vårherre har vært svøpt i et sånt likklede. Når mitt legeme er svøpt i papyrus og surret igjen, begrav det i kirken.» (Acta Philippi 143, gresk tekst i Acta Apostolorum Apocrypha, bind 2/2 Leipzig 1905).

Denne apostelen ville ikke etterlikne Jesus. For ham var dette hvite liksvøpet et symbol på Jesu oppstandelse, og hans eksempel kunne ikke etterliknes av noen dødelig. Liksvøpet til Jesus ble for Filip et bevis på hans unike posisjon. Nydøpte kristne bar hvite klær for å vise at de hadde blitt rene i sinn og skinn. De hadde fått en ny status, og dette ble vist ved de hvite klærne. Det var et visuelt tegn som markerte dette overgangsritualet. Samtidig signaliserte den hvite fargen et håp om udødelighet i himmelen. Hvitfargen var en identitetsmarkør.

Vakker eng

En kan merke seg at billedkunsten fremstiller Jesus og helgener med en skinnende, gyllen glorie. Dette symboliserer deres renhet og guddommelige status. Opprinnelig er nok denne velkjente glorien en fortsettelse av skikken å fremstille den romerske solguden Sol invictus (den uovervinnelige sol) med en slik stråleglans.

*Kristus med gyllen glorie.
Mosaikk i Hagia Sofia, Istanbul.*

Middelalderens visjonære skuet i ekstase inn i himmelen, og der kunne de da bivåne kjeruber, serafim og andre engler vandre omkring i lyse gevanter, helst i linklær.

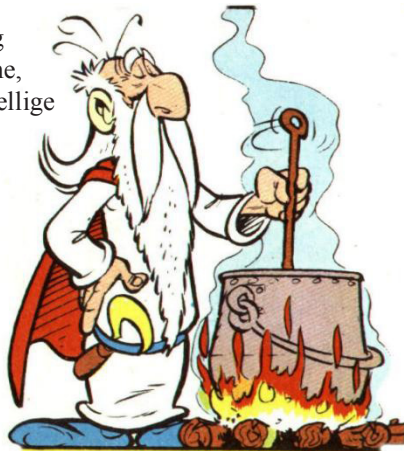
Den engelske kirkehistorikeren Beda (674-755) gjengir visjonen til Dryethelm. Han så helvetes flammer og pine. Noen demoner ville gripe ham med de glødende tenger sine, men de våget ikke å røre ham. En engel kom til og hjalp ham ut av knipen og ledet ham til et sted der en

kunne se vintersolen stige opp. I dagslyset så han en mur, endeløst lang og uendelig høy. Den hadde ikke vinduer eller dører, og det fantes heller ingen stige. Likevel var han plutselig på toppen av muren. Der så han en vid, vakker eng som duftet så deilig at stanken fra det mørke helvete forsvant. Lyset her var sterkere enn sollyset. Det var en stor mengde folk kledd i hvitt som spaserte på engen. Alle var umåtelig glade. Det slo Dryethelm at dette måtte være himmelens rike som han hadde hørt tale om, men hans følgesvenn leste tankene hans: «Nei, dette er ikke himmelens rike som du tror.» Lenger borte så han steder der lyset var sterkere og duften enda deiligere, og han hørte sang. Følgesvennen fortalte ham så at alle ville til sist komme til himmelen. Dryethelm vendte tilbake til sitt vanlige liv, men han lengtet tilbake til himmelen.

Rituelt bad

Når man plukker medisinerplanter i India er det mange ritualer å overholde. Man må ha ført et dydig liv, og tatt et renselsens bad fulgt av bønner til guddommene. En tar på seg hvite klær, ber til gudene, de såkalte asviner, de hellige kuene og brahmanene. En må videre faste og vende seg mot øst eller mot nord, og først da kan man plukke medisinerplantene.

Plinius beretter at de keltiske prestene, druidene, bærer en hvit

Druiden Miraculix i serien Asterix, rituelt korrekt kledd i hvit kjortel, tilbereder styrkedrikk til landsbyens krigere. Den gyldne sigden i beltet brukes til å skjære misteltein til drikken.

drakt når de skjærer av mistelteiner på trær (Plinius 16,250 ff.). Mistelteinen var hellig blant druidene.

Det interessante er at amerikanske B-filmer opererer med motsetningen lys/mørk. En kan her iakttå at heltinnen er blond, mens den onde kvinnen er mørk. Dette gjorde seg spesielt gjeldende i amerikansk filmindustri i mellomkrigstiden.

Det er for øvrig verdt å merke seg at adjektivet fair som i tittelen på musikalen My fair lady betyr lys. Dette ordet er sannsynligvis hentet fra det nordiske adjektivet fager med nøyaktig samme betydning opprinnelig. I dag tenker man vel ikke på dette, men det er karakteristisk at fager i dag betyr vakker. Å være lys var å være fager!

Å stå hvit brud er ensbetydende med at bruden forutsettes å være en uberørt jomfu. Men i vår tid møter til og med tidligere gifte kvinner opp foran alteret som hvit brud. Hvit brudekjole er nok et relativt nytt element i vår kultur, og kommer visstnok fra USA.

Deprimerte kvinner

Amerikanske psykologer kan fortelle at de har hatt og har kvinnelige pasienter som har sunket ned i dypeste depresjon fordi de ikke er blonde. Dette kunne bare bety at de i bunn og grunn var onde av natur. Å være

”A darker shade of white”

*Da fraskilte Prins Charles giftet seg med fraskilte Camilla Parker Bowles, valgte hun av hensyn til opinionen en **nesten** hvit brudekjole,*

mørkhudet var å ha en syndig karakter. I USA er det mange av afro-amerikansk avstamning som bleker huden med kjemiske midler. Dette er blitt en stor industri. I aviser og blad er det forlokkende annonser som reklamerer for slike blekemidler. Dette gjelder nok primært bladet Ebony.

I middelalderen var det vanlig å tenke de som så stygge ut, som hadde åpenbare kroppslige skavanker, var onde. De som var så heldige å ha en vakker kropp og var blonde, måtte følgelig ha en god karakter. I vår moderne tid er hvitfargen brukt metaforisk i forskjellige sammenhenger. Et

kjent uttrykk er for eksempel å hvitvaske penger. Dette er en ulovlig prosess som tar sikte på å behandle uærlig tjente penger på en slik måte at ingen skal ane hvor de kommer fra.

Hvite løgner er et uttrykk man treffer på ganske ofte. Det betyr en omskriving av sannheten, så den trer frem renere og penere. Det er mulig at uttrykket er en oversettelse av det engelske «white lie». Det er blitt hevdet at uttrykket «white lie» er et sidestykke til «white magic», men det er vel tvilsomt. Disse termene tilhører to forskjellige kontekster. Uttrykket hvit magi betegner en magi til beste for folk. Denne distinksjonen mellom hvit og svart magi er ikke eldre enn fra omkring år 1400.

Hvitt flagg

En parlamentær er en person som er blitt bemyndiget til å komme i kontakt med fienden for å be om fredsforhold eller midlertidig opphold i stridighetene, eller det kan være andre tvingende problemer som skal løses. En slik person bærer et hvitt flagg, et såkalt parlamentærflagg, for å vise at han kommer i fred og har de beste intensjoner. Fienden kan avvise en slik person, hvis de er redde for at han bare er ute etter å besiktige situasjonen og forholdene.

Det bør fremheves at hvitfargen har hatt forskjellige funksjoner i forhold til om den opptrer i eventyr, sagn, myter, middelalderballader, epos, religiøse skrifter og ikonografi. I denne artikkelen har vi konsentrert oss om hvitfargen som symbol på renhet og skjønnhet. Hvitfargen representerer ulike codesystemer som en må ha nøkkelen til for å kunne oppfatte, tolke og forstå. Dette igjen beror på konteksten.

HVITT FLAGG: FNs styrker i Libanon viftet med det hvite flagget etter skuddvekslingen langs den israelske-libanesiske grensen. Foto: STR/Reuters Det israelske artilleriangrepet skal ha truffet et libanesiske militærkjøretøy. Fredsstyrker fra FN på stedet brukte hvitt flagg for å roe ned situasjonen etter skuddvekslingen mellom de to landene. TV2s nettsider 30.08.2011.

UTVALGT LITTERATUR

Berne, Eric: *The Mythology of Dark and Fair. The Psychiatric Use of Folklore.* Journal of American Folklore Vol.72 s.1-13.

Bolte, Johannes und Georg Polívka: *Anmerkungen zu den Kinder- u. Hausmärchen der Brüder Grimm.* Erster band (Nr.1-60) Leipzig 1913 s.450-464.

Grambo, Ronald: *Om navn i norske eventyr.* Maal og Minne 1964 Hefte 1-2 s.50-63.

Moe, Moltke: *Eventyrlige sagn i vor ældre historie. Moltke Moes samlede skrifter.* Institutt for sammenlignende kulturforskning Vol.II 1926 s.168 –197 Oslo 1926.

Tardieu, Michel: *Les vêtements de lin. Le temps de la réflexion* 1982 s.47-58.